

Tre nodebøger fra Sydthy

Af PER JUNKER og IVAN DAMGAARD, Århus.

Fra læge O. Nørgaard i Holstebro har vi modtaget tre nodebøger, som har hjemme i Sydthy, hvor de har været benyttet, i hvert fald i sidste halvdel af sidste århundrede.

Alle tre nodebøger har tilhørt tømrer og landmand Jens Christensen Ettrup, som levede fra 1833 til 1918 og boede på Øster Helligsøgaard i Helligsø det meste af sit liv. Udover sit håndværk og sit landbrug spillede Jens Ettrup også violin, men mest til hjemmebrug. Efter sigende spillede han ikke til baller. De to af nodebøgerne er gået direkte i arv fra Jens Ettrup til læge Nørgaard og vil i det følgende blive behandlet som samhørende.

Den tredje nodebog er kommet i læge Nørgaards hænder via en datter af Jens Ettrups sønnesøn, som også hed Jens Ettrup. Den ældre Jens Ettrup har efter sigende overladt dette nodehæfte til sønnesønnen, som levede fra 1884 til 1919, var bager, og boede i Kjettrup nær Helligsø. Der er altså flere spillemænd i slægten. Således spillede faderen, Christen Ettrup, også.

En nærmere beskrivelse af Jens Ettrup den ældres liv og levned findes andetsteds i årbogen, og vi skal ikke her komme nærmere ind på beskrivelse af personerne bag nodebøgerne, derimod nok så meget nodebøgernes indhold.

Valsen her findes som nr. 6 i de to nodebøger. Som det ses, er valsen udskrevet relativt tydeligt. Der kan spilles efter nodeskriften i modsætning til mange andre nodebøger fra tiden, som er nærmest ulæselige. Melodien er ganske køn, ret vanskelig at spille, men ret sangbar.

Alle tre nodebøger var oprindeligt i Jens Ettrup den ældres eje. Kendetegnende er imidlertid, at melodimaterialet i de to nodebøger, som er arvet direkte efter ham, har en væsentlig større sværhedsgrad end den tredje, som er arvet via sønnesønnen. Melodierne beskrives nærmere nedenstående, men allerede her må påpeges det bemærkelsesværdige i, at de to første nodebøgernes melodier ofte er meget teknisk krævende med melodiske spring, som er logiske musikalsk, men ofte er meget lidt sangbare, og derfor vanskelige at lære udenad.

Den tredje nodebogs melodier er generelt teknisk mindre svært tilgængelige, mere melodiske og lettere at lære udenad. Er der mon i den tredje nodebog tale om melodier, som i større omfang har været anvendt til dans?

Nodebøgernes indhold er i øvrigt det, der kendes fra andre nodebøger fra tiden omkring 1850 - valse, hamburgere, polkaer, enkelte hopsaer og enkelte turdanse.

De to nodebøger, som er arvet direkte efter Jens Ettrup, indeholder ca. 145 melodier i to bind.

Bind 1.

14 valse, 11 hamburgere, 7 mazurkaer, 2 polkaer, 2 toture, 2 treture, 1 mazurkapolka, 1 marselieng mars, 1 la schottish, 1 mis, 1 sais, 1 galop, 1 tolvtur, 1 figaro, 1 keilekvadrille, 1 kratte lise, 1 storm mars og 1 skotsk.

Bind 2:

44 valse, 12 hamburgere, 11 polkaer, 5 mazurkaer, 3 galopader, 3 galopper, 3 treture, 3 toture, 2 varsovianer, 2 tyrolerhopsaer, 2 tyrolervalse, 1 Frederik d. 7. endes reveille, 1 hopsak, 1 hopsa, 1 gammelmandsvals, 1 wienervals. Den tredje node bog indeholder følgende:

27 valse, 14 polkaer, 6 tyrolervalse, 4 hamburgere, 3 hopsaer, 3 mazurkaer, 1 galop, 1 menuetto, 1 firtur, 1 wienervals, 1 tyrolerhamburger, 1 reinlænderpolka, 1 mazurkapolka.

Det er bemærkelsesværdigt, at langt over halvdelen af melodierne i de første nodebøger er nummereret i flere fortløbende nummereinger. I såvel bind 2 som i den tredje nodebog optræder enkelte melodier af navngivne komponister.

Nodebog 1 indeholder på siderne 1-12 melodier nummereret 1-26, alle utvivlsomt skrevet med samme håndskrift. Så følger på side 13 nr. 1 Storm Mars og nr. 2 Skotsk, samt navnet Niels Nielsen Christensen, Ydby, som kan være skrevet med en anden håndskrift, dette er dog ikke sikkert. Så følger nr. 2-24, og første bind er skrevet ud. De sidste numre er skrevet af samme person, håndskriften ligner de øvrige, og afsluttes med navnet Jens.

Nodebog 2 begynder, hvor den første slap, med nr. 25 - en galopade - og nummereringen er fortløbende, indtil nr. 34, hvor der nederst på siden er skrevet en varsoviane. Herefter følger 11 blade, som er indsyet, og som er større end de øvrige. Disse blade indeholder unummereret materiale. Efter de indsyede blade begyndes med nr. 27 - valse - og der følger nummereret til nr. 47, inden nodebogen skrives ud med tre unummererede melodier.

Nodebog 3 er sammenhængende og unummereret.

Om nodebog 1 og 2 er skrevet af een eller flere personer, er vanskeligt at få rede på. Håndskrift og nodeskrift kan være forskellig, men også ens, alt efter om man har skrevet omhyggeligt eller hastigt.

I den tredje nodebog findes håndskrift fra i alt to personer.

Tilbage står tre ubesvarede spørgsmål: Hvem har nedskrevet materialet, hvem har komponeret det, hvornår er det komponeret og nedskrevet?

Ved at sammenligne håndskriften i melodiernes titler med underskriftsprøver fra Jens Ettrups hånd, synes det sandsynliggjort, at han har nedskrevet væsentlige dele af materialet. Men som nævnt kan også andre have givet deres besyv med. Nærmere undersøgelser må klargøre dette.

Den tredje nodebog indeholder i alt 14 melodier, som er skrevet med en ganske anden håndskrift - lille og sirlig, og i øvrigt vanskelig at tyde, indtil man finder systematikken. Nok så interessant er, at der nedenunder disse melodier står følgende: Til Jens Christensen Ettrup fra Ludvig Sørensen Ydby, 5/2 65. Melodierne er altså

nedskrevet af Ludvig Sørensen åbenbart den 5. februar 1865. Hvem Ludvig Sørensen var, er indtil videre uafklaret.

Denne nedskrift findes ca. midt i nodebog 3 og tidsdaterer denne temmelig nøjagtigt.

Vanskeligere at stedfæste er de to første nodebøger. En stor del af materialet er utvivlsomt afskrevet efter andet materiale, deraf blandt andet nummereringen. Da der er flere forskellige nummereringer, kan der være tale om flere forskellige kilder. Dette er dog ikke bevist. At navnet Niels Nielsen Christensen, Ydby, findes i bogen er spændende.

Niels Nielsen Christensen, murer, husejer og spillemand, boede det meste af sit liv i Refsbøl, Hurup sogn. Også hans levned er beskrevet andetsteds i årbogen.

Om Niels Nielsen Christensen - også kaldet Niels Bajads - siges, at han var en meget dygtig spillemand, som ofte spillede til bal. Om han har gjort melodier selv, det vides ikke med sikkerhed, ej heller om han havde elever. Måske er Jens Ettrups to første nodebøger afskrift af Niels Bajads' materiale. Det er i alt fald muligt, men bliver næppe nogen sinde opklaret.

Om de to første er nyere eller ældre end den tredje kan ikke bevises. At de tilhører samme periode er sikkert, men bemærkelsesværdigt er det i alt fald, at de indeholder turdanse: toltur, keilekvadrille, toture, treture med videre, som ellers så småt er begyndt at gå af mode i slutningen af 18-hundrede-tallet.

Et samlet overblik over musikken i alle tre nodebøger viser, at den har en del karakteristika, som deles med dansk spillemandsmusik i øvrigt: de fleste melodier står i kryds-tonearter, d.v.s. g, d, a og e-dur og der er tale om forholdsvis korte stykker musik med et betydeligt rytmisk præg.

Meget groft kan materialet deles op i to dele:

A) Enkeltstående melodier med særprægede navne, f.eks. sais, figaro o.l., og turdanse, dvs. toture osv.

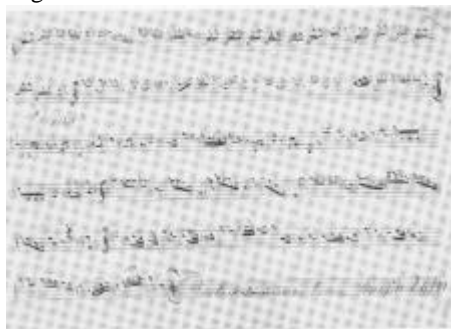
Disse melodier er i reglen ret let spillelige i forhold til resten af materialet. De har et mere "spillemandsartigt" præg, og deres oprindelse fortaber sig langt tilbage i tiden. Nogle af dem er specielle derved, at vi i dag har bevaret beskrivelser af de danse, der har hørt til. En del af dem kendes også andre steder i landet, somme tider under andre navne.

B) "Typedanse", dvs. polkaer, hamburgere, valse og lignende. Langt det meste af materialet hører til denne gruppe, især er der som nævnt ovenfor mange hamburgere og valse. Det meste af denne musik stiller ganske store tekniske krav til violinisten.

Så hvis det var de melodier, Jens Ettrup sad og hyggede sig med hjemme i dagligstuen, har han været en del dygtigere end gennemsnittet af vor tids spillemand. Det bør nok nævnes, at når vi uden videre taler om "violinisten" i denne forbindelse, er det ikke blot fordi vi ad anden vej ved, at Jens Ettrup spillede violin. Faktisk er der i melodierne utallige eksempler på vendinger, der nok er teknisk vanskelige, men som ligger godt og lyder godt, netop på violinen.

Det høje tekniske niveau, de store spring og de hurtige løb medfører også, at musikken nok er iørefaldende og behagelig at lytte til, men langt fra er sangbar. Det er derfor ikke sandsynligt, at den har været overleveret pr. øre fra

spillemand til spillemand, sådan som det er tilfældet med musikken til mange af vore ældre folkedanse, f.eks. noget af materialet fra afsnit A. Der er snarere tale om "komponeret" musik, som har været skrevet ned fra starten og videregivet via afskrift.

En udmærket hopsa fra den 3. nodebog. Melodien kræver, at udøveren er ret skrap til positionsspil. Hopsaen er udmærket at danse til, når den bliver spillet i rask tempo. Fotografiet viser, at netop denne nodebog kan dateres ret præcist, idet siden indeholder en hilsen til Jens Christensen Ettrup fra Ludvig Sørensen, Ydby 5/2 (18)65.

Selve klangen i musikken er naturligvis vanskelig at beskrive i ord, men vi har indtryk af, at melodierne fra afsnit B næppe er meget ældre end Jens Ettrup selv. De giver mindelser om H. C. Lumbye og Strauss, lige så meget som de peger tilbage til ældre tiders almuemusik. Det stemmer i øvrigt udmærket med, at enkelte af melodierne er forsynet med komponistnavne. En vis Sommer har komponeret et par af valsene, og C. Lytken er ophavsmand til en "almuepolka".

Vi genkender ikke meget af melodimaterialet. I den tredje nodebog alene en melodi, menuetto, som kendes fra Bellmanns vise "Käraste bröder, systra och vänner".

Fra de to første nodebøger identificeres derimod mere: Marselieng mars er utvivlsomt den franske nationalmelodi Marseillaisen, som har fundet vej hertil som march. Marseillaisen er komponeret af kaptajn Roug'e de Lisle, 25. april 1792.

En af melodierne bærer det pudsige navn "Kratte Lise", en titel, der ved første øjekast kan synes meningsløs, men som alligevel har sin forklaring. Melodien forekommer nemlig i et syngespil af en fransk komponist ved navn N. Dezed'e(s) ca. 1745-1792.

Det er en arie, der i den danske oversættelse hedder: "I krattet, Lise"! Musikken kendes landet over til topandse og kvadrilledanse under navne som "Gamle nr. 12", "Pigernes fornøjelse" og "Pigernes plage", men nodebogen her er det første sted, hvor vi er stødt på en titel, der direkte viser tilbage til melodien oprindelse. Det er i øvrigt bemærkelsesværdigt, at vi tilsyneladende ikke har nogen dansebeskrivelse fra Sydthy bevaret til "Kratte Lise", i betragtning af, at den har været så almindelig andre steder.

En særpræget titel fra nodebogen er "Figaro", en smuk lille valsemelodi, der også kendes andetsteds i landet som "Fikrod". Både melodi og titel i norsk tradition. Der har man flere forskellige figaroer, men en af dem er næsten node for node identisk med "Figaro" fra denne nodebog. Melodien er sandsynligvis temmelig gammel, i alt fald nævnes Figaro i en bog af danselærer O. Bagge fra 1830 "Om Francaiser" som en af de finere selskabsdanse, der

var i brug før i tiden. Nu har modestrømningerne jo nok været temmelig længe om at nå til Sydthy, så det kan udmærket tænkes, Figaroen har været i brug endnu på Jens Ettrups tid.

En "varsoviane" er et af de mest spændende eksempler på musik fra nodebogen, der kendes andetsteds i Danmark. "Varsoviane" er også fundet i Himmerland, hvor man har bevaret en beskrivelse af den tilhørende dans. Der er utvivlsomt tale om den samme melodi, men alligevel er forskellene mange og store. "Varsocianen" fra denne nodebog er et meget "forfinet" stykke musik. Der gøres udstrakt brug af kromatik (halvtronetrin) og toneartskift, og man føler sig snarere hensat til et hofhal end til en "liegstow". "Varsoviane" fra Himmerland er meget enklere. Den har en reprise mindre, og den skifter ikke toneart undervejs. Denne forskel skyldes sandsynligvis, at himmerlandsversionen er blevet overleveret pr. øre fra spillemand til spillemand, og derfor efterhånden er blevet omformet, så den blev lettere at huske. Jens Ettrups version derimod, er sikkert skrevet af efter en anden node, og tro må vi, at den er betydelig tættere på den originale komposition.

Keilekvadrille og Tolvtur er næsten node for node

identiske med melodier, optegnet og udgivet af Foreningen til Folkedansens Fremme, med tilhørende dansebeskrivelser, og angives optegnet fra Sydthy. Der er altså tale om to kære, velkendte turdanse. Det samme gælder Kontradans, som i FFF's hæfte kendes under navnet Østerbo-kontra, også beskrevet fra Sydthy. Keilekvadrille siges at være kendt fra andre dele af Thy under andre navne, f.eks. Hof-kvadrille eller Kontradans, og dances på stort set samme måde på Mors, dog til en ganske anden melodi.

Tolvturen kendes fra Sydthy, men også andre steder, f.eks. fra Sjælland med en næsten identisk melodi, der dog har tolv takter i en af repriserne . . .

Gennemgangen af nodebøgerne rejser mange spørgsmål. Nogle er søgt besvaret i denne artikel, andre må lades ubesvarede. Hvem var f.eks. Jens Ettrups lærer - kan det have været Ludvig Sørensen? Hvem har komponeret melodierne, som i det store og hele er ukendte for vore øren? Næppe Jens Ettrup selv, men måske Niels Bajads? Nærmere undersøgelser må klargøre dette.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy, Mors og V. Hanherred 1981, side 71-77).